

4. Макаров А. Світло українського бароко : монографія / Анатолій Макаров. – К. : Мистецтво, 1994. – 288 с.
5. Науменко Н. В. Розмарин : поезії / Наталія Науменко. – К. : Вид-во «Сталь», 2011. – 199 с. – (Першотвір).
6. Семенюк Г. Ф. Версифікація: теорія і практика віршування : підручник / Григорій Семенюк, Анатолій Гуляк, Олена Бондарева. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 303 с.
7. Семенюк Г. Ф. Літературна майстерність письменника : підручник / Григорій Семенюк, Анатолій Гуляк, Наталія Науменко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – 367 с.
8. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства : підруч. для гуманітаріїв / Анатолій Ткаченко. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
9. Ушкалов Л. О. Есеї про українське бароко / Леонід Ушкалов. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 284 с.
10. Христианские стихи [Электронный ресурс] / В. Кушнир и др. – Режим доступа : <http://iisus.urbeto.info/home/hristianskie-stihi/nazvanie-stiha-na-bukvu-a-1/akrostih-o-blagodarnosti>

Науменко Наталія. Образно-стилевая палитра современного акростиха. В статье речь идет о специфике популяризации поэтических произведений, в частности курьезных стихов, палиндромов, акростихов и т. д. через Интернет. Показаны особенности русскоязычного акростихового творчества, пользующегося значительным спросом в молодежных кругах, и его жанровые особенности в поэтическом наследии анонимных авторов, представленном на различных литературных сайтах. Обозначены также перспективы развития украинского акростиха, к которому, благодаря общению на форумах, подключается все большее число людей разного возраста. В частности, утверждается: по традициям литературы барокко, индивидуальный акростих способен стать как иконическим отражением мировоззрения самого поэта, так и уникальным «эмблематическим» произведением (подарком к празднику, «визитной карточкой» и проч.). Кроме того, установлена роль сочинения акростихов в практике средней школы (как творческого задания) – стимулирование учащихся к познанию семантики буквы как первоосновы языка и возможных ее трансформаций.

Ключевые слова: поэзия, курьезное стихосложение, жанр, акростих, Интернет.

Naumenko Nataliia. Image and Style Diversity of Contemporary Acrostic Writing. The article deals with the specific features of popularizing the verse works, particularly those curious (like palindromes, acrostics etc.), through Internet. There were highlighted the properties of Russian language acrostics, that evoke great interest in youth, and their genre peculiarities in poetic works by anonymous authors, represented on various literary websites. There were also outlined the perspectives of development of Ukrainian acrostic that is now being created by more people of different age, thanks to communication on Internet forums. Particularly, the author of this article has confirmed that, just similarly to Baroque traditions, any individual acrostic may be as well an iconic reflection of the poet oneself and the unique emblematic literary work (a present to the holiday, a 'visiting card' etc.). Besides, there was also established the role of acrostic writing, as a creative task, in the secondary school teaching practice, which is stimulating the students to cognize the semantics of a letter as the initial of the language, and its possible transformations.

Key words: poetry, curious versification, genre, acrostic, Internet.

Стаття надійшла до редколегії
12.07.2015 р.

УДК 821.161.1

Вікторія Перцева

Феномен злочину в романі А. Ю. Заріна «Казнь»

У статті досліджено творчість російського письменника кінця XIX – початку XX ст. Андрія Юхимовича Заріна. Мета роботи – аналіз роману А. Ю. Заріна «Казнь» із точки зору авторського розуміння феномену злочину. Зокрема, проаналізовано художні особливості його перших кримінальних нарисів, а також інтерпретацію теми злочину в цьому романі.

Ключові слова: кримінальна белетристика, феномен злочину, літературна кримінографія, принцип таліона, підтекст.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Злочин як суспільне явище завжди займав вагоме місце не тільки в дослідженнях фахівців різних наукових

галузей, але й у творах художньої літератури. Після судової реформи 1866 р. дослідження морально-етичних аспектів злочинності та особистостей злочинців стало однією з найбільш обговорюваних тем у російській художній прозі та пресі. Людині з давніх-давен було важливо зрозуміти причини, що спонукають її переступати межі загально визнаних норм і встановлених правил, усвідомлювати, яка сила змушує це робити, а також виявити ті сфери, де приховані ці причини. «Трактати, романи, автори яких коли-небудь зверталися до теми злочину, – писав В. А. Бачинін, – це правда, яку людина намагалась і намагається говорити собі про саму себе. І, як правило, це правда похмура й важка, чути яку не легко, а інколи й просто страшно» [2, с.7].

Роздуми над феноменом злочинності та його причинами можна знайти й у працях відомих учених-юристів, таких як А. Ф. Коні, В. Д. Спасович, і в класичних художніх творах Ф. М. Достоєвського, Л. М. Толстого, М. Є. Салтикова-Щедріна, М. С. Лескова, А. П. Чехова, В. Г. Короленка, Г. І. Успенського, і в російських кримінальних романах М. Д. Ахшарумова, Н. Е. Гейнце, О. О. Шкляревського, М. П. Тимофєєва, А. Ю. Заріна, так званій «кримінальній белетристиці» другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Тема злочинності в російській літературі перебувала в колі уваги провідних літературознавців та критиків: В. А. Бачиніна, В. Я. Кирпотіна, Ю. Ф. Карякіна, Г. П. Бердникова, Ю. І. Селезнева, В. М. Разіна й правознавців: М. М. Гернета, І. Т. Голякова, Л. Р. Клебанова, І. І. Авксентьєвського та ін. Вивчаючи своєрідність розкриття в художній прозі ХІХ ст. теми злочинності, ці дослідники, зазвичай, обмежувались аналізом класиків російської літератури й окремих загально визнаних художніх творів, абсолютно залишаючи поза увагою представників «кримінальної белетристики». Хоча сьогодні можна з упевненістю сказати, що в кінці ХІХ– на початку ХХ ст. в російській літературі існувала справжня школа детективу.

Предметом нашого дослідження став роман «Казнь» Андрія Юхимовича Заріна – одного з представників цієї школи. Твори А. Ю. Заріна на кримінальну тематику на початку ХХ ст. залюбки друкували популярні газети й журнали: «Гражданин», «Русский вестник», «Русское богатство». Для масового читача, який здебільшого отримав лише початкову юридичну освіту, преса була своєрідним «вікном» у кримінальний світ. Мова викладу, форми осмислення того, що відбувається, запропоновані авторами кримінальних творів, які друкувались у популярних виданнях, відповідали рівню запитів читача. А. Ю. Зарін опублікував понад два десятки документальних нарисів і повістей, у яких домінує тема злочину. Але наявна, умовно кажучи, розбіжність кількості та якості, оперативності й художності, документальності та психологізму. Однак, як відомо, прийоми роботи письменника не можна розглядати незалежно від їхніх можливостей, від посильних для них творчих намірів і цілей, від ситуацій, у яких вони перебували.

Мета статті – аналіз роману А. Ю. Заріна «Казнь» із погляду авторського розуміння феномену злочину.

Актуальність теми забезпечується тим фактом, що в опублікованих раніше джерелах літературний аналіз обраного нами для дослідження матеріалу не проводився.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Що ж штовхає людей на злочин? Без сумніву, зло має свої особливі, найчастіше недоступні для розуміння передумови й підстави. Письменники здебільшого не дають відповіді на це питання. І це не випадково. Основні зусилля російської художньої літератури на кримінальну тематику в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. були спрямовані на те, щоб поставити це питання, вивести його з розряду маргінальних, розкрити не тільки як неминуче для держави й суспільства явище, але як загальне питання совісті, честі, справедливості, свободи.

Дія роману А. Ю. Заріна «Казнь» відбувається на початку ХХ ст. в невеликому російському містечку. Перед читачем постає низка підозрюваних, багато із яких були ворогами вбитого мільйонера Дерунова. Суспільство й відносини між людьми в зображеному містечку будуються на силі, авторитеті та суперництві, боротьба за владу й гроші – характерна риса такої спільноти. А вбитий Дерунов – абсолютне втілення цієї влади: він не поважає ані людські закони, ані Божі. Люди для нього – це іграшки, які підкоряються йому повністю та беззаперечно. Влада – поняття складне. Чому люди підкоряються? Т. Гоббс, аналізуючи мотиви, що породжують злочинну поведінку, акцентує увагу на тому, що «якщо будь-які дві людини хочуть одну й ту саму річ, якою, проте, вони не можуть обоє насолоджуватися, вони... прагнуть знищити або підкорити один одного...» [5, с. 99].

Будуючи групи персонажів, Зарін у творі виділяє декілька таких причин. По-перше, люди підкоряються Дерунову, оскільки звикли й не задаються питанням, чому вони це роблять; по-друге, із почуття поклоніння та захоплення; і по-третє, тому що такі відносини закріплені законом. Влада накладає на людей певні ролі. Людина, котра має фінансову владу, прагне показати свій соціальний статус і престиж, устати в опозицію, дати зрозуміти, що всі ресурси зосереджені в неї в руках. Банкір Дерунов хоче, щоб усі порівнювали себе з ним і, таким чином, прагне підтвердити своє панування. Відносини, що складаються між Деруновим і спільнотою, визначають і спосіб його життя й мислення, адже владолюбство може пояснюватися і як мотив поведінки, створений суспільством. А як психологічний феномен влада тісно пов'язана з особистісними характеристиками людини.

Події в романі розвиваються так, що один злочин, як по ланцюжку, спричиняє інші. Але нетерплячого читача наприкінці роману чекає незвичайна розв'язка. Як правило, російські автори кримінальних романів головну увагу звертали на психологічну лінію. Андрій Юхимович Зарін намагається з'ясувати причини, що призвели до злочину, за допомогою документального аналізу розслідування. Заріну як журналісту не було притаманне пильне зображення рухів і коливань людської психіки, внутрішні монологи героїв, їхні збуджені, імпульсивні самовиправдання. Але водночас професія зробила з нього тонкого знавця побуту, забобонів, бажань і кола інтересів російської провінції. Він яскраво відтворює звичайне провінційне життя, подробиці повсякденного існування, щоденні справи й заняття героїв, їхні звички та особливості характеру. У романі понад три десятки героїв, декілька сюжетних ліній. Ми спостерігаємо реалістичну, колоритну, повнокровну картину життя російської провінції перших десятиліть ХХ ст, у якій, на думку автора, виховуються злочинці. Письменник вражаюче описує заплутану гру людських емоцій, конфліктність й антагоністичність взаємин, які приховані за буденністю та пересічністю людського існування. Однак не тільки саме по собі життя привертає увагу автора, його цікавить зображення конфліктних ситуацій, у яких опиняються його герої, котрі борються зі своїми власними почуттями.

Письменник намагається знайти відповідь на питання, яке найбільше цікавить його в романі: чому мільйонер Дерунов повинен був померти, а його слуга, непомітний і тихий Іван Кочетов, – стати вбивцею. Загальна проблема винності, яку Андрій Зарін піднімає у творі, підкреслюється злочинном, котрий письменник використовує як ключ до розкриття внутрішнього світу своїх героїв. Психологічна й моральна роздвоєність героя, прагнення до свавілля змушує тиху, розсудливу людину здійснювати вчинки всупереч логічним рішенням і здоровому глузду, а душевні страждання виявляють у ньому непередбачені якості.

Безумовно, ця тема сама по собі далеко не нова; мотив боротьби між одинаком і мешканцями невеликого містечка з їхнім мисленням та нетерпимістю був добре розроблений у літературі ХІХ і ХХ ст. Замкнутість людини в оболонці своєї індивідуальності робить майже неможливим людське взаєморозуміння. Ця думка, що відображала нову, привнесену в життя суспільним розвитком рису у відносинах між людьми, стає важливою для письменника. Тим більше, у своїй відомій збірці «Кровавые летописи Петербурга» Зарін дотримується механічного уявлення про взаємозв'язки людини й суспільства, навіть дещо надмірно детермінуючи людську поведінку зовнішніми (у тому числі, біологічними) факторами.

Зарін не був ані прокурором, ані слідчим, але як професійний журналіст був тісно пов'язаний зі сферою так званої «документальної кримінографії». І роман «Казнь» із точки зору осмислення феномена злочину включає і публіцистичний, і художній описи різних форм злочинної поведінки. Якщо в документальній збірці «Кровавые летописи Петербурга», поставивши за мету офіційні кримінальні розслідування, Зарін викладає емпіричні факти для встановлення істини й подальшого правосуддя, то в романі «Казнь», який теж ґрунтується на суто реальних соціальних фактах і відкидає будь-яку творчу вигадку, сама злочинна подія досліджується автором уже із використанням художніх прийомів в описі, оцінках та інтерпретаціях кримінальних колізій. Послідовно розкриваючи страшний злочин, Зарін звертає увагу, що фактичний убивця – слуга Іван – не єдиний, у кого були мотиви для цього. Різні типи злочинів (від свідомого обмовлення й дрібних крадіжок до підробки фінансових документів та доведення до самогубства), злочинців і кримінальних мотивацій докладно й глибоко аналізуються на сторінках роману, породжуючи невтішні висновки та неоптимістичні прогнози автора. Розповідаючи про вбивство, скоєне головним героєм, Зарін розширює розуміння злочину й підкреслює цим поодиноким випадком загальну атмосферу, насичену злочинами.

Ще в перших документальних нарисах Заріну було цікаво зрозуміти, чому люди діють ірраціонально. Під ірраціональністю письменник мав на увазі щось незрозуміле саме на цей момент, а не щось надреальне. Над усіма персонажами Заріна панує жага пояснити, що відбувається з ними, їм життєво важливо зрозуміти або, принаймні, уявляти ті причини душевного й психічного розладу, які призводять до саморуйнівних вчинків. Автор вважає, що мотиви більшості злочинів треба шукати в минулому людей. Розслідуючи вбивство, Зарін аналізує ситуацію, коли людина ще далеко не вичерпала всього того духовного потенціалу, який є в її розпорядженні. Іван Кочетов від пережитого в минулому приниження та гострого почуття образи зовсім утрачає здатність контролювати себе. Почуття помсти й утрата надії на справедливе покарання злочинців, що накопичилося за багато років, призводять до самосуду. Так, головний персонаж протистоїть не лише навколишньому світу, але й самому собі. Письменник досліджує поведінку людини, яка вчинила вкрай страшний учинок – убивство. Цей інтерес пояснюється тим, що, на думку письменника, саме в таких екстремальних проявах відображаються темні непізнані прагнення людей.

Заріна цікавить, що змушує людину чинити так чи інакше й формує її вчинки у вирішальні моменти життя. І автор дав своє розуміння цієї проблеми, створивши образ Івана Кочетова та суспільства провінційного містечка, суспільства потенційних злочинців. Зрада Дерунова, його підла поведінка, гроші й брехня, які правлять суспільством, занести долю та згубили життя і нареченої Івана, і його самого, і сім'ю вбитого банкіра.

Зображення звичайної людини, пройняте розумінням та співчуттям, яке поєднується з тонким аналізом внутрішнього світу героя, безумовно, повертає нас до творчості Ф. М. Достоєвського. Як і Достоєвський, Андрій Зарін у своєму романі відтворює явища соціальної дійсності й людські відносини в їх гостродраматичному прояві. Зображуючи звичайне в житті суспільства та в характері людей, письменник звертається до окреслення такого збігу обставин, який надає катастрофічного впливу на людину і її життя, та призводить до трагічних наслідків.

Слідом за Ф. М. Достоєвським, зображуючи людину як істоту вкрай складну, яка поєднує в собі і добро, і зло та не піддається однозначній оцінці, письменник виходить за межі опису внутрішніх конфліктів індивіда – через них він прагне виразити дисгармонію світу, описати страждання людей, породжені соціальною несправедливістю. Його, як і Ф. М. Достоєвського, цікавила проблематика існування індивіда у ворожому й несправедливому до людини суспільстві. Обоє письменників герой-злочинець цікавить не як міцний і завершений характер, який може бути визначеним і закритим від впливу зовнішніх факторів, а як певна позиція щодо зовнішнього оточення: чим є для героя світ, і чим він є для самого себе.

Але існують і відмінності – саме розуміння феноменології злочину в А. Заріна й у Ф. М. Достоєвського відрізняється за своєю суттю. Ця відмінність пов'язана з тим, що в одного письменника переважають соціал-дарвіністські мотивування, у той час як в іншого – християнські. Достоєвський засуджує свого героя, прагнучи показати, що ніякі, навіть найбільш піднесені уявлення не можуть виправдати насильства та злочини. Більше того, будь-які ідеї, які призводять до злочину, самі по собі не заслуговують на виправдання, тому що в них приховується загроза для людства. Зарін же певною мірою співчуває своєму героєві й показує його, як жертву, а його злочин пояснює життям у суспільстві, затхла атмосфера якого губить усе живе та природне.

Зарін створює образ героя-злочинця, не відступаючи від життєвої правди, указує на причини й рушійні сили, що штовхнули його на злочин, діалектику характеру. Слабка та невпевнена у своєму щасті й удачі людина – такий образ головного героя. Але все-таки в ньому є щось, що його відрізняє від більшості людей, котрі, беззаперечно, взяли ту роль, яку приготувало для них суспільство. У Кочетова є стрижень, щось, що змушує його нехай і на вкрай примітивному рівні принципу «талиона» стати проти існуючих порядків правосуддя. Виявити в «маленькій людині» велику силу – безперечно, важливо для письменника, але для нього не менш важливо також дізнатися, із яких джерел ця сила народжується й куди вона спрямована.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, незважаючи на те, що ім'я Андрія Юхимовича Заріна традиційно згадується серед тих, кого прийнято називати представниками російської «кримінальної белетристики», проте доробок письменника не розглядався під кутом так званої «літературної кримінографії». Поза увагою літературознавців залишилось авторське розуміння феноменології злочину, яке пройшло певну еволюцію від першої збірки документальних нарисів до окремого великого твору з авторською філософією й підтекстовою оповіддю. У романі «Казнь»

очевидним стає те, що сам факт вбивства для письменника має другорядне значення. Воно лише певний символ, головне для письменника – що стоїть за цим убивством. Злочинність, на думку автора, – це певна сукупність об'єктивного й суб'єктивного. Злочинець живе в кожній людині, це щось темне, неусвідомлене та незламне, із чим не кожна людина в силі впоратися. Основна причина, що спонукає до більшості злочинів, як вважає автор роману «Казнь», – це сильні почуття й емоції: зрада, помста, нерозділене кохання, небачена підступність.

Джерела та література

1. Авксентьевский И. И. Художественная литература как метод исследования преступления и наказания: философский взгляд на проблему / И. И. Авксентьевский // Пенитенциарная тема в русской художественной литературе. – Вологда : Вологодский ин-т права и экономики Минюста России, 2000. – 59 с.
2. Бачинин В. А. Достоевский: метафизика преступления / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд. С.-Петерб. ун-та, 2001. – 412 с.
3. Голяков И. Т. Суд и законность в русской художественной литературе XIX в. / И. Т. Голяков. – М. : Изд-во МГУ, 1956. – 168 с.
4. Зарин А. Е. Казнь / А. Е. Зарин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://coollib.net/b/235065>.
5. Клебанов Л. Р. Преступник и преступление на страницах художественной литературы / Л. Р. Клебанов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 144 с.
6. Мир словарей Гоббс Томас [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mirslouvre.com/content_yur/GOBBS-HOBBS-TOMAS-29121.
7. Разин В. М. В лабиринтах детектива: Очерки истории советской и российской детективной литературы XX века / В. М. Разин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rulit.net/author/razin-vladimir>.

Перцева Виктория. Феномен преступления в романе А. Е. Зарина «Казнь». В статье исследуется творчество русского писателя второй половины XIX – начала XX в. Андрея Ефимовича Зарина. Цель работы – анализ романа А. Е. Зарина «Казнь» с точки зрения авторского понимания феномена преступления. В частности, анализируются художественные особенности его первых уголовных очерков, а также интерпретация темы преступления в данном романе. Актуальность темы обусловлена тем, что творчество Зарина как одного из представителей русской школы детектива не являлось предметом серьезного исследования литературоведов. Анализ романа «Казнь» позволяет утверждать, что общая проблема виновности, которую поднимает А. Е. Зарин, подчеркивается преступлением, которое писатель использует в качестве ключа к раскрытию внутреннего мира своих героев. В частности, психологическая и моральная раздвоенность, чувство мести заставляют героя – вполне здравомыслящего человека – совершать поступки вопреки логичным решениям и здравому смыслу, а душевные страдания обнаруживают в нем непредсказуемые качества. Описывая поиски убийцы, Зарин расширяет понимание преступления, и подчеркивает этим одиночным случаем общую атмосферу в российской провинции, насыщенную преступлениями. Феномен преступления, по мнению писателя, в том, что это некая совокупность объективного и субъективного, и преступник – это и жертва, и палач.

Ключевые слова: криминальная беллетристика, феномен преступления, литературная криминография, принцип талиона, подтекст.

Pertseva Victoria. The Phenomenon of a Crime in A. E. Zarin's Novel «Execution». The article is devoted to the activity of Russian writer Andrei Efimovich Zarin who lived in the late XIX – early XX century. The aim of the work is to analyze the novel by A. E. Zarin «Execution» from the point of the author's understanding the phenomenon of the crime. In particular, the artistic features of his first crime essays and the theme of the crime interpretation in the given novel are analyzed. The urgency of this theme is conditioned by the fact that literary activity of Zarin, as one of the representatives of Russian detective school, hasn't been the topic of serious research of specialists in literature studies. The analysis of the novel «Execution» permits to state that a general problem of guilt which had been raised by A. E. Zarin is underlined by the crime that the writer used as a key to expose the inner world of his heroes. In particular, psychological and moral split personality and revenge made the hero, who is a quite sensible person, to act against logical decisions and common sense and his emotional sufferings discover his unpredictable qualities. Depicting the search of the murderer, Zarin extends crime understanding and, in such a way, at the example of this single case he underlines the common atmosphere in Russian province which is saturated with crimes. According to the writer's opinion, the phenomenon of the crime lies in the fact that it is a sort of totality of objective and subjective characteristics and the criminal is a victim and an executioner at the same time.

Key words: criminal fiction, crime phenomenon, literary criminography, the principle of retaliation, subtext.

Стаття надійшла до редколегії
19.06.2015 р.